

שם המחקר: מסעם לפולין של אנשים עם מוגבלות שכלית התפתחותית משלחת "השחר"

שנה: 2017

מס' קטלוגי: 641

שם החוקר: שרית טילוביץ לוי, מנחה: פרופ' זהבית גרוס

רשות המחקר: אוניברסיטת בר אילן, בית הספר לחינוך

סיכום, מסקנות יישומיות והמלצות למחקרי המשך

מטרת המחקר הנוכחי היתה לחקור את תופעת משלחות "השחר" לפולין, לבחון את נושא מימוש מטרות המסע ולעמוד על חווייתם של אנשים עם מוגבלות שכלית התפתחותית במסע זה.

עופר (2010), דנה בשאלה האם וכיצד ניתן להבין את השואה ומשמעותה, בדרכים שונות ובקרב ישראלים בעלי השקפות וביוגראפיות שונות. השואה איננה חוויה ישירה לגבי מרבית הישראלים והיא מועברת אליהם באמצעים שונים. אחת ממסקנותיה של עופר (שם) הייתה כי יש יותר מדריך אחת לזכור את השואה ולהנציח את קורבנותיה וכי יש מרחב לדינמיות, לפרספקטיבות שונות ולשיח מגוון, המשתנה תדיר לאורך השנים. במשך שנותיה של מדינת ישראל, היו קבוצות באוכלוסייה שנעדרו מהשיח החברתי אודות השואה ושקולן למעשה כמעט ולא נשמע בהקשר זה. מדובר בקולות של אנשים עם מוגבלויות, המתחילים אף הם לתבוע כיום את זכותם בעניין, כחלק ממגמה עולמית כוללת בדבר שוויון זכויות של אנשים עם מוגבלויות. המשלחות המיוחדות לפולין אליהן מצטרפים אנשים עם מש"ה, במימון משרד הרווחה, הינה זווית אחת בתוך המגמה הזאת.

קליטת ולימוד נושא השואה הינם מורכבים ואינם פשוטים כלל וכלל, כל שכן כאשר מדובר באנשים עם מש"ה. אחת הסיבות לכך שהאנשים הללו נעדרו מהשיח החברתי אודות נושא זה שנמצא בלב הקונצנזוס הלאומי, הייתה הקושי של המלמד להקנות את הנושא באופן יעיל ומבלי לפגוע בלומד.

המסע לפולין הינו אחד מתוכניות ההתערבות שבחר משרד הרווחה, לצורך הקניית ידע בנושא השואה לבוגרים עם מש"ה ומתוך ציפייה כי הם מסוגלים ללמוד ויכולים להעשיר את הידע שלהם בתחום זה. לאחר ניתוח הממצאים ניתן לומר כי כאשר תהליך הלמידה מתבצע באופן חווייתי, רב-חושי, ממחיש ואוטנטי, על אדמת פולין, תוך כדי תיווך, התאמה והבניה, ניתן להקנות ידע בנושא השואה, גם לאנשים בוגרים עם מוגבלות שכלית התפתחותית (בטווח הרמה הקלה של המוגבלות¹).

נמצא כי חוויית המסע מפעילה בקרבם תהליכים משולבים, קוגניטיביים ורגשיים, הנשזרים זה בזה ומושפעים זה מזה. באמצעות הלמידה הרגשית, הם מצליחים לעבור תהליכים קוגניטיביים ומטה-

¹ הערת החוקרת: יש לקחת בחשבון שבאופן מכוון, נבחרו להשתתף במשלחת אנשים המאובחנים סביב הרמות הקלות של המוגבלות השכלית, מתוך הבנה כי המסע לפולין בכל זאת דורש יכולת הבנה ויכולת קוגניטיבית מסוימת, לצורך הלמידה. זאת ועוד, למסע נבחרים אנשים עם מוטיבציה לנסיעה והם אמורים לגלות עניין כלשהו בנושא השואה ולהפגין ידע בסיסי בתחום, מתוך כוונה להעמיקו ולפתח אותו.

קוגניטיביים ומצליחים ללמוד ולרכוש ידע בנושא מורכב כמו השואה, בהתאם לגילם ולרמתם. אמנם למידה חווייתית ורגשית זאת טמנה בחובה קשיים ואתגרים מסוגים שונים, איתם נאלצו להתמודד המשתתפים ובגינם הם נזקקו לתמיכות, אך היא גם הבליטה את הכוחות והחוזקות הטמונים בהם, את יכולתם להתמודד, לצמוח ולפתח חוסן. מסע משמעותי זה גרם להם לתחושות שייכות כלפי משפחתם, עמם, ארצם ומדינתם ואף לשינויים חיוביים ברמה האישית, תוך שיפור ביטחונם ודימויים העצמי ותוך שיפור מעמדם בעיני הסובבים אותם.

למעשה, במחקר הנוכחי נמצא כי אנשים עם מש"ה, מצליחים להגשים ולממש את מטרות המסע לפולין באופנים הבאים:

1. הנבדקים במחקר הנוכחי רכשו ידע, גילו התעניינות והזדהות עם חיי היהודים באירופה לפני ובתקופת השואה. אלו התבטאו למשל בשאלות שאלות, בתגובות לאורך המסע וגם בראיונות שנערכו כעבור פרק זמן לאחר שובם ארצה.
2. נמצא כי רכישת ידע והחוויה האמוציונאלית חברו אצלם יחדיו, הם הצליחו להזדהות עם העם היהודי ועם ערכיו. הדבר התבטא בדיבור על שייכות לעם היהודי ובחיבור לסמלים יהודיים.
3. הנבדקים נחשפו לתכנים של חינוך לצינות, הומאניות ולזכויות אנוש שהתבטאו בהשתתפות פיזית בטקסים ובהתרפקות על סמלים לאומיים כמו הנפת הדגל ושירת התקווה.
4. הלמידה החווייתית והרב חושית באה לידי ביטוי בקרב הנחקרים במסע באופן ויזואלי, אודיולוגי, קינסטטי ובאמצעות חוש הריח.

המלצות יישומיות:

נדמה כי דווקא לצד היתרונות וההצלחות של המסע ולאור מורכבותו וההשלכות השליליות שעלולות חלילה להתרחש (כמו פגיעה פיזית או תגובה פוסט-טראומתית), חשוב ביותר לתת את הדעת על ההמלצות היישומיות הנובעות ממחקר זה, דהיינו:

א. מעבר להקפדה המתקיימת בדבר קריטריונים סדורים (כמו מיון מועמדים לפי בשלות-גיל-מצב רגשי וכד'), הכנה מדורגת ומעמיקה שלהם לקראת היציאה למסע, הנגשת הידע, ליווי אינטנסיבי של אנשי טיפול לאורך התהליך והתאמה של התכנים הרגשיים המוגשים), יש לתת את הדעת גם על מעקב טיפולי אחר הנוסעים לאחר שובם ארצה מהמסע וליווי רגשי על פי הצורך לנזקקים לכך, ע"י אנשי מקצוע מוסמכים.

ב. נראה כי המסע אינו מותאם דיו מבחינה פיזית לאנשים עם צרכים מיוחדים ובמובן זה נראה כי יש מקום לשיפור החוויה. יש לתת את הדעת על קשיים פיזיים מצטברים החוברים לקשיים הרגשיים ולתכנן את המסע באופן אוניברסאלי כך שהוא יותאם לכלל האוכלוסיות.

אנשים עם מש"ה היוצאים למסע לפולין, מהווים עדיין מיעוט משמעותי בקרב האוכלוסייה. המשמעות היא שאנשים עם מש"ה שאינם יוצאים למסע, כמעט ואינם חשופים לנושא השואה.

רייטר ובריין (2012) טוענים, כי קיים פער בין ההצהרות על שוויון זכויות ובין חיי המעשה, הנובע בין השאר ממסורת תרבותית ארוכת שנים, המושרשת בעמדות הציבור והממשיכה להפלות לרעה אנשים עם צרכים מיוחדים. מנתונים שעובדו עבור נציבות שוויון זכויות לאנשים עם מוגבלות בישראל ע"י מכון מאירס-ג'וינט-ברוקדייל, בהסתמך על הסקר החברתי לשנת 2015 של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, עולה כי אנשים עם מוגבלות חווים הדרה חברתית. ולכן, מחד החוקרת סבורה כי מסע חוויית לפולין היא דרך טובה ושוויונית, שהוכיחה את עצמה ללמידת נושא השואה בקרב אנשים עם מוגבלות, אולם מאידך חשוב לה לציין כי אין לזנוח נושא זה בקרב אלו שאינם יוצאים למסע (כיוון שהם אינם מעוניינים בכך או כיוון שהם נמצאו פחות מתאימים לצאת למסע). כל זמן שנושא השואה הינו חלק מהשיח במדינת ישראל ומהקונצנזוס הלאומי, גם לקבוצת הנשארים בארץ נשמרת הזכות השווה לקחת חלק בשיח הזה ולנו כאנשי מקצוע יש חובה מוסרית ומקצועית, להסיר את החסמים, לסייע בעדם, לתווך להם את הלמידה בתחום ולהנגיש להם את הנושא. לפיכך, בכל הנוגע ללמידת נושא השואה בתוך גבולות מדינת ישראל, בקרב אנשים עם מש"ה המביעים התעניינות בנושא השואה ומביעים רצון ללמוד אותו, מומלץ על הכנת מערך סדור ומובנה של למידה באמצעים מותאמים עבורם, למשל באמצעות השתתפות בטקסים, ביקור במוזיאונים, שמיעת סיפורי עדויות וכד'.

המלצה זאת תואמת את עקרונות העבודה שפורסמו על ידי האגף לחינוך מיוחד במשרד החינוך (2016), לפיהם אין לפסול מראש תוכן לימודי מחשש לאי התאמה ללקות מסוימת. ההמלצה גם תואמת את הידוע מהספרות המקצועית, שכן אחת האסטרטגיות העיקריות שנועדו להבטיח כי תלמידים עם מש"ה ישותפו בתכנית הלימודים הכללית, כרוכה ביישום עקרונות תכנון הלמידה האוניברסאלי, על ידי הבטחת גישה לכל התלמידים לתכנים הלימודיים, ביותר מאמצעי אחד. גמישות בהצגת המידע והתוכן ניתן להשיג במגוון דרכים לרבות טקסט, גרפיקה או תמונות ואמצעים דיגיטליים ואחרים כמו: שמע, סרטים ועוד (אבישר 2006). חשיבות זכות הבחירה של התלמיד, מודגשת במיוחד בתוכניות הלימודיים, כאשר כל אחד מהם מסוגל וצריך לבחור, ללא תלות בגילו או בתפקודו הקוגניטיבי. יכולת הבחירה של היחיד מתבססת על ערכים והעדפות אישיות ויש לעודדו לכך (טל שביט ופן, 2011; פן וטל 2006).

לסיום וכחלק מהמסקנות וההמלצות במחקר זה, אני מבקשת לחבור למסקנות ולהמלצות אודות תפיסת מושג המוות בקרב אוכלוסייה עם מש"ה של הררי (1997), הררי וברזון (תשס"א), שם מדווח על הצורך של הסביבה להכיר בזכותו של אדם עם מש"ה לדעת את המציאות של מוות ושכול ולהתאבל על כך, למרות מוגבלותו. לשיטתן ולעניות דעתי המקצועית, יש לסייע לאדם באמצעות הסבר מותאם ליכולתו האישית, הסבר נכון ומהימן לתופעה, שכן המוות הינו חלק טבעי ובלתי נפרד ממעגל החיים.

לאור האמור, המסקנה העיקרית העולה ממחקר זה היא כי יש להמשיך לאפשר ולעודד הוצאת משלחות של אנשים בוגרים עם מש"ה לפולין, לצורך לימוד הנושא באופן חווייתי ותוך פניה לערוצי החוזק היחסיים

של האוכלוסייה- הערוצים הרגשיים והחושיים . בדרך זאת של למידה חווייתית, אנשים עם מש"ה המעוניינים בכך, יוכלו לממש את הזכות שלהם לשוויון זכויות ושוויון הזדמנויות, גם בנושא זה של לימוד השואה. בכך, הם יוכלו לקחת חלק בקונצנזוס הלאומי של מדינת ישראל, יוכלו להעמיק את זיקתם לעם ישראל ואת תחושת שייכותם לארץ ישראל, למדינת ישראל ואף למשפחת המוצא שלהם.

המלצות למחקרי המשך:

מבחינת מגבלות המחקר הנוכחי, כיוון שמדובר בתופעה חדשה יחסית של הוצאת משלחות אנשים עם מש"ה לפולין וכיוון שמדובר במחקר חלוץ בתחומו, מומלץ להתייחס לתוצאות המחקר באופן זהיר ולפתח מערכי מחקר נוספים על מנת להמשיך בהבנת הסוגיה לעומקה.

דוגמא למחקר שניתן לקיים הוא מחקר אורך, שיבחן את השפעות המסע על האוכלוסייה לאורך זמן. מחקרים נוספים יוכלו להעמיק במגוון אוכלוסיות עם צרכים מיוחדים².

בנוסף, כיוון שהמחקר הנוכחי הינו מחקר איכותני, במחקרי המשך ניתן יהיה לשקול שילוב או שימוש בשיטת מחקר כמותית. המלצה נוספת היא ביצוע מחקרים השוואתיים, בין אוכלוסיית אנשים עם מש"ה בסיטואציית המסע לפולין, לבין אוכלוסיות אחרות, כגון אוכלוסיית הנוער.

הצגת ממצאי המחקר:

אשמח להציג את ממצאי המחקר בפני קובעי מדיניות במשרד הרווחה, האמונים על הוצאת המסעות הללו וכן בפני כל פורום שאדרש לו (אנשי טיפול שעובדים עם האוכלוסייה וכד').

- [לפריט המלא](#)
- [למאגר המחקרים של קרן שלם](#)
- [למאגר כלי המחקר של קרן שלם](#)

² הערת החוקרת: מחקר שכזה עשוי להיות רלבנטי מאוד בשנים הקרובות, שכן עם השינויים הארגוניים במשרד הרווחה והמעבר למבנה של מינהל מוגבלויות מאוחד, יתכן והמשלחות לפולין יכילו אוכלוסיות עם מוגבלויות נוספות כגון: אנשים עם אוטיזם, אנשים עם מוגבלויות פיזיות, אנשים עם מוגבלויות חושיות.